

УДК 338.43:635 (477.72)

Л. М. Галат,
к. е. н., доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад
"Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон, Україна
ORCID ID: 0000 0003 0075 9730

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.9

ФАКТОРИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОВОЧІВНИЦТВА У ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

L. Galat,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Finance,
State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson, Ukraine

FACTORS AND TENDENSHIS OF DEVELOPMENT OF VEGETABLE PRODUCTION IN KHERSON REGION

У статті здійснено комплексну економічну оцінку сучасного стану розвитку галузі овочівництва у Херсонській області, виявлено особливості її функціонування та основні фактори зростання продуктивності.

Установлено, що серед регіонів України частка Херсонської області у виробництві овочів найбільша. За останні роки майже при незмінних площах, виробництво овочів як в Україні, так і у Херсонській області зростало. Проте темпи зростання обсягів виробництва у Херсонській області в двічі швидші.

Проведено аналіз факторів, які позитивно впливають на розвиток овочівництва у Херсонській області. Серед них сприятливі погодно-кліматичні умови, розгалужена мережа каналів зрошення, запровадження сучасних технологій виробництва овочів на підставі застосування, високопродуктивних сортів і гібридів, ефективних хімічних засобів захисту рослин, сучасних ресурсозберігаючих систем зрошення, розвинена переробна галузь, інфраструктура зберігання, ефективна логістика, оптові ринки та ін.

Розглянуто структуру виробництва за категоріями господарств, за основними видами овочів, картоплі та баштанних культур. Проведено порівняння обсягів виробництва, урожайності основних культур в Україні та Херсонській області. Визначено, що товаровиробники Херсонської області отримували більш високі врожаї овочевих культур, ніж середні по Україні: урожайність огірків вища майже у два рази, помідорів та моркви — у 1,5 рази, цибулі — у 1,2 рази. Спостерігається тенденція зростання обсягів виробництва овочевих культур не традиційних для південного регіону: валове виробництво огірків та капусти зросло майже у 4 рази, моркви у 6 разів.

Встановлено локальну концентрацію виробництва овочів, де у чотирьох районах області виробляється понад 80% валового збору овочів.

Визначено шляхи подальшого розвитку галузі овочівництва на Херсонщині, яке має здійснюватися шляхом формування доданої вартості на вирощені овочі через переробку, доробку, пакування, просування на більш дорогі ринки Європи та інших частин світу.

Обґрунтовано механізми удосконалення партнерських відносин між виробниками овочів усіх категорій з оптовими посередниками, торговельними мережами та підприємствами зберігання та переробки.

The article provides a comprehensive economic assessment of the current state of development of the vegetable industry in the Kherson region, reveals the peculiarities of its functioning and the main factors of productivity growth.

It is established that among the regions of Ukraine the share of Kherson region in vegetable production is the largest. In recent years, in almost unchanged areas, vegetable production in both Ukraine and the Kherson region has increased. However, the growth rate of production in Kherson region is twice as fast.

The factors that positively influence the development of vegetable production in the Kherson region are analyzed. Among them are favorable weather and climatic conditions, an extensive network of irrigation channels, introduction of modern technologies of vegetable production on the basis of application, high-yielding varieties and hybrids, effective chemical means of plant protection, modern resource-saving irrigation systems, advanced processing industry, storage infrastructure, efficient logistics etc.

The structure of production by categories of farms, by main types of vegetables, potatoes and melons is considered. The production volumes, yields of the main crops in Ukraine and Kherson region are compared. It is determined that the producers of Kherson region received higher yields of vegetable crops than the average in Ukraine: the yield of cucumbers is higher almost twice, tomatoes and carrots — 1,5 times, onions — 1,2 times. There is a tendency of growth of production

of vegetables not traditional for the southern region: gross production of cucumbers and cabbage has increased almost 4 times, carrots 6 times.

Local concentration of vegetable production is established, where in four regions of the region more than 80% of the gross harvest of vegetables is produced.

The ways of further development of the vegetable industry in Kherson region are determined, which should be implemented through the formation of added value for grown vegetables through processing, processing, packaging, promotion to more expensive markets in Europe and other parts of the world.

The mechanisms of improvement of partnerships between vegetable producers of all categories with wholesale intermediaries, trade networks and storage and processing enterprises are substantiated.

Ключові слова: овочівництво, господарства населення, сільськогосподарські підприємства, виробництво овочів, урожайність овочів, економічна ефективність, інфраструктура овочевого сектору, зберігання овочів.

Key words: vegetable-growing, economies of population, production of vegetables, yields of vegetables, economic efficiency, infrastructure of vegetable sector, storage of vegetables.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У структурі споживання людини за даними науковців свіжі овочі та фрукти повинні складати не менше 30%. У поточний період розвитку вітчизняної економіки рівень споживання українським населенням цих продуктів харчування не перевищує 75% від потреби. Попит на українському ринку овочів частково задовольняється імпортованою продукцією. Водночас Україна має суттєвий природний, людський та виробничий потенціал для виробництва овочевих культур та задоволення потреб власного населення цінними, корисними продуктами харчування повністю.

Серед регіонів України Херсонська область за обсягами виробництва овочевих культур посідає провідні місця. Крім того, привабливість галузі для товаровиробників регіону з роками зростала. Як результат, в останнім часом обсяги виробництва овочевих культур з року в рік збільшувалися, після 2000 року вони перевищили показники 1990 року. Водночас невідповідна потребам споживачів структура і розміщення виробництва овочів, його економічна ефективність, зберігання, підготовка до реалізації, ціноутворення на овочеву продукцію, перевантаженість логістичних ланцюгів, — це проблеми які залишаються не вирішеними у цій галузі як в Україні, так і у Херсонській області.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню різних аспектів розвитку галузі овочівництва, її ефективності, проблемам становлення в ринкових умовах господарювання, тенденціям на ринку овочевої продукції в Україні приділяли увагу низка науковців та аграріїв-практиків. Так, науковці Хареба О.В.,

Хареба В.В. Рибак Я.Я. розглянули проблеми галузі овочівництва та особливості, місце і роль на ринку і в галузі овочівництва малопоширених овочевих культур, оцінили тенденції та проблеми у їх виробництві, практики та культуру споживання в Україні [1].

Науковцями Інституту овочівництва та баштанництва Національної академії аграрних наук України Корнієнко С.І., Рудь В.П. досліджувалися історичні аспекти, сучасний стан і перспективи розвитку галузі овочівництва в Україні [2].

Севідова І.О., Лещенко А.О. досліджували стан розвитку овочівництва в Україні, оцінивши місце України у світовому виробництві овочів та світовий досвід виробництва окремих видів овочів за аналогічних умов [3]. Проблемам маркетингу, сертифікації, розвитку інфраструктури та іншим аспектам та проблемам розвитку галузі овочівництва приділено увагу в працях Писаренка В.В. [4].

Особливості формування пропозиції, ціни та динаміку поточної кон'юнктури вітчизняного ринку овочевої продукції досліджують протягом останніх років Кучеренко Т., Пасічник В. Розкрито основні тенденції в насиченні українського ринку широким асортиментом овочевої продукції, фактори, що впливають на їх ціни, регіональні відмінності в їх формуванні та змінах [5].

Професором З. Сичем акцентовано увагу не тільки на інноваціях та нових технологіях в галузі овочівництва, перевагах кооперації овочівників, а і на популяризації овочевої галузі розширенню її потенціалу у зеленому сільському туризмі, фестивальному русі та національній кулінарії [6].

Але дослідження стану галузі овочівницт-

Таблиця 1. Питома вага Херсонської області у виробництві овочів в Україні

Роки	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Виробництво овочів в Україні, тис. т	5821,3	7295,0	8122,4	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	9440,2
Виробництво овочів у Херсонській області, тис. т	421,5	526,1	841,5	1282,3	1251,5	1278,2	1268,9	1317,0
Питома вага Херсонської області у виробництві овочів, %	7,24	7,21	10,36	13,31	13,58	13,58	13,66	13,95

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

ва в Україні та концентрації уваги на різних аспектах виробництва, зберігання, реалізації, ринку овочів на рівні національної економіки та розгляду окремих вузькоспеціалізованих проблем недостатньо. Саме тому в цій статті ми поставили перед собою мету розглянути зазначені проблеми та проаналізувати тенденції і фактори розвитку галузі овочівництва у Херсонській області, де сконцентровано виробництво найбільших обсягів овочів в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Грунтово-кліматичні умови Херсонської області разом зі значною мережею зрошувальних каналів у більшості районів області достатньо сприятливі для вирощування багатьох видів сільськогосподарських культур, передусім — овочів та баштанних. У структурі посівних площ, Херсонській області овочеві культури відкритого ґрунту разом з баштанними в останні роки склали близько 8% (у структурі посівних площ України овочеві культури займають близько 2%). Все ж посівні площі овочів за останні 28 років зростали з 22,6 тис. га у 1990 році до приблизно 40—42 тис. га у 2017—2018 рр. Практично в останні п'ять років посівні площі

під овочами стабілізувалися на вказаному рівні, а обсяги виробництва овочів суттєво зросли (табл. 1) [7].

У таблиці 1 наведено данні про обсяги виробництва овочів в Україні та Херсонській області за роками. З наведених даних відмічаємо, що виробництво овочів як в Україні, так і у Херсонській області зростало за останні два десятиліття. Проте, темпи зростання, обсягів виробництва (відповідно в 1,6 та 3,1 рази) у Херсонській області в двічі швидші. Понад половину усіх овочів в Україні виробляються у шести областях. Проте серед регіонів України частка Херсонської області у виробництві овочів найбільша і складає у 2018 році 13,95%. За останні 20 років цей показник також зріс вдвічі.

Серед інших регіонів — найбільших виробників овочів в Україні у 2018 р. відмічаємо Дніпропетровську область — 749,0 тис. т (7,9%), Київську — 604,2 тис. т. (6,4%), Харківську — 694,4 тис. т. (7,4%), Полтавській — 524,5 тис. т, Миколаївська — 515,6 тис. т. (5,5%) та Львівська області — 512,8 тис. т. (5,4%) (рис. 1).

Причому, якщо порівняно з 1990 роком виробництво овочів в Україні зросло на 30%, то у зазначених областях: у Дніпропетровській на 64%, у Київській — 30%, Харківській — 141%,

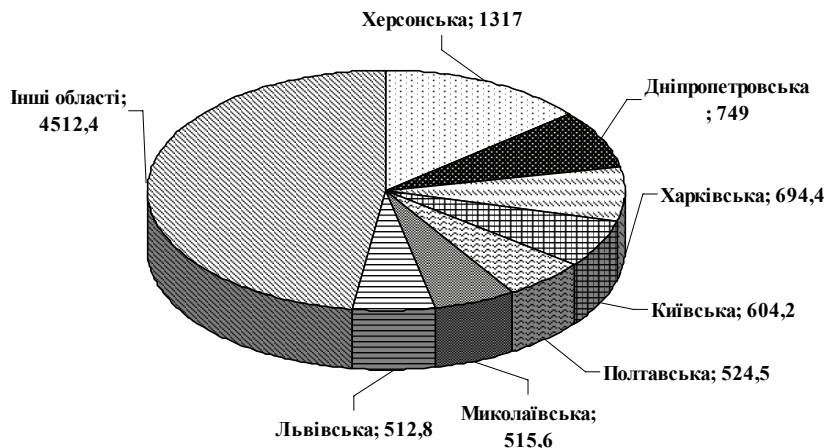

Рис. 1. Структура виробництва овочів за регіонами України

Таблиця 2. Площі, обсяги виробництва та урожайність овочевих культур і картоплі у Херсонській області

Показники	Роки								2018 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018	
Площі овочів, з якої зібрано врожай, тис. га	36,0	37,9	43,4	44,4	41,5	40,8	41,6	41,7	116%
Виробництво овочів, тис. т	421,5	526,1	841,5	1282,3	1251,5	1278,2	1268,9	1317,0	312%
Урожайність овочевих культур, ц/га	117	139	194	289	301	313	304	316	271%
Площі картоплі, з якої зібрано врожай, тис. га	22,8	21,6	24,1	24,8	23,6	23,7	24,6	25,0	110%
Виробництво картоплі, тис. т	295,2	206,8	249,6	278,7	287,2	279,6	271,0	296,4	100%
Урожайність картоплі, ц/га	129	96	104	112	121	118	110	119	92%

Джерело: розраховано автором за даними Статистичного щорічника Херсонської області за 2018 р. [8].

Полтавській — 84%, Миколаївській — 80% та Львівська області — 82%. За цей же період зростання виробництва овочів у Херсонській області відбулося на — 211% [7].

Слід відмітити, що переважна більшість зазначених регіонів це області з містами мільйонниками чи великими міськими-агломераціями, де мешкає багато людей, які потребують значних обсягів продуктів харчування, у тому числі овочевої продукції. Виробництво овочів навколо великих міст обумовлено оптимізацією логістичних витрат, доступністю, постійним попитом.

Розміщення та розвиток овочевого підкомплексу у Херсонській області відбувається завдяки іншим чинникам. Потенціал галузі овочівництва в регіоні сформувався під дією низки природно-кліматичних, соціально-економічних, інфраструктурних чинників. У середньому в області без морозний період продовжується 200 днів, а вегетаційний — 230 днів, сонячних днів 230—240, що створює переваги для ви-

рошування культур з тривалим вегетаційним періодом, або 2—3 культур протягом року. Поряд з чорноземами особливо в районах, де зосереджено виробництва овочів переважають ґрунти, які легко обробляються. Практично усі овочеві культури вирощуються з застосуванням різних типів зрошення.

Перехід від городництва до овочівництва на Херсонщині відбувався у повоєнні роки і набув значного розвитку з будівництвом у 60-ті роки зрошувальних систем, які створили умови для вирощування овочів на значних площах. Нині у Херсонській області з 1780,0 га ріллі 427 тис. га (24%) є зрошуваними [8, с. 219]. Проте зрошувальних земель значно більше, тому що краплинне зрошення, яке використовують домогосподарства взагалі не обліковується органами статистики.

Досить стабільним періодом для розвитку овочевої галузі були 70—90-і роки, коли майже у кожному районі, навіть в окремих

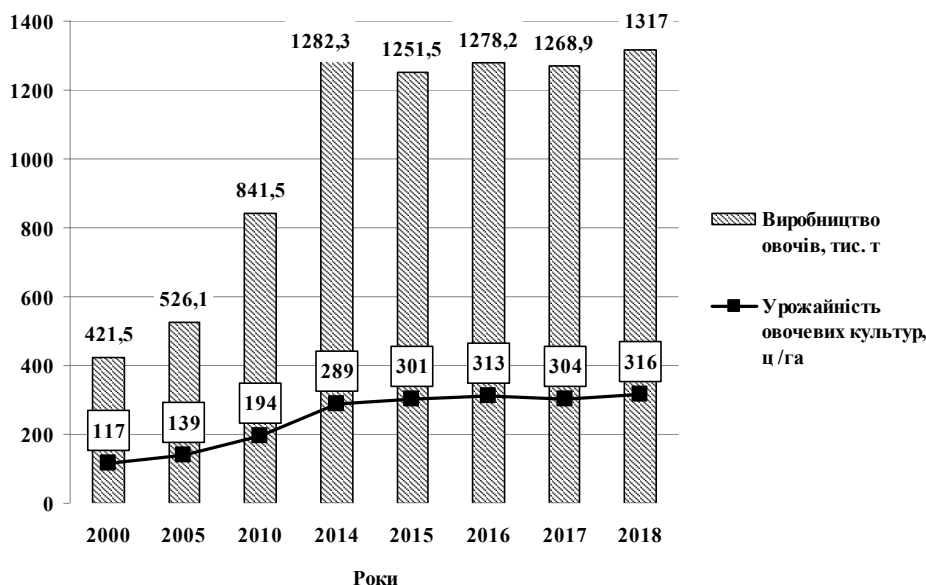

Рис. 2. Валове виробництво та урожайність овочів у Херсонській області за роками

Таблиця 3. Динаміка виробництва основних видів продукції овочівництва у Херсонській області

Показники	Роки							
	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Огірки та корнішони								
Зібрана площа, тис. га	2,4	2,5	2,7	3,2	3,3	3,1	3,2	2,8
% до площі по Україні	3,8	4,7	5,2	6,2	6,5	6,2	6,3	5,7
Валовий збір, тис. т	24,6	26,0	47,0	81,3	92,0	100,8	108,0	100,0
% до обсягу по Україні	3,5	3,8	5,5	8,6	9,6	10,6	12,0	10,2
Урожайність по Україні, ц/га	113,1	128,0	166,3	181,5	189,3	189,3	176,9	197,5
Урожайність по Херсонській області, ц/га	101,5	104,0	171,9	250,9	283,4	329,7	332,8	358,3
Помідори								
Зібрана площа, тис. га	16,3	19,3	16,2	14,2	13,7	13,8	14,0	14,6
% до площі по Україні	15,2	20,6	19,4	17,9	18,2	18,6	18,8	20,0
Валовий збір, тис. т	233,6	307,1	404,3	574,9	642,8	658,0	634,0	703,7
% до обсягу по Україні	20,7	20,9	22,2	26,8	28,3	29,5	28,0	30,28
Урожайність по Україні, ц/га	105,3	156,9	218,2	270,8	301,5	299,3	303,4	316,5
Урожайність по Херсонській області, ц/га	143,4	158,8	249,9	404,5	468,6	457,7	453,1	480,5
Капуста								
Зібрана площа, тис. га	4,0	3,9	5,1	4,9	5,0	4,9	5,3	4,6
% до площі по Україні	4,6	5,4	7,0	6,9	7,1	7,1	7,8	7,2
Валовий збір, тис. т	33,2	50,5	92,0	133,4	116,4	125,2	135,0	116,5
% до обсягу по Україні	3,0	3,4	6,0	7,1	6,9	7,4	7,8	7,0
Урожайність по Україні, ц/га	127,6	206,2	208,3	263,5	238,9	245,0	254,6	261,4
Урожайність по Херсонській області, ц/га	84,1	129,6	179,1	270,4	232,3	253,4	254,8	253,0
Морква								
Зібрана площа, тис. га	1,2	1,3	2,2	3,2	2,6	2,4	2,5	2,6
% до площі по Україні	2,9	3,3	5,0	7,3	6,1	5,6	5,9	6,0
Валовий збір, тис. т	13,5	11,4	35,2	77,3	65,9	65,5	66,7	75,8
% до обсягу по Україні	2,7	1,8	4,9	8,7	8,0	7,5	7,9	9,0
Урожайність по Україні, ц/га	121,0	162,5	161,9	203,3	192,4	202,8	195,4	197,2
Урожайність по Херсонській області, ц/га	114,5	84,4	163,1	242,5	252,5	269,4	264,5	290,4
Цибуля ріпчаста								
Зібрана площа, тис. га	3,3	3,2	6,6	7,0	5,9	5,5	5,2	4,6
% до площі по Україні	5,1	5,6	11,1	11,9	10,6	10,0	9,5	8,8
Валовий збір, тис. т	31,9	37,6	140,6	192,5	128,8	133,0	121,8	94,7
% до обсягу по Україні	5,7	5,0	15,5	17,4	13,5	13,1	12,5	10,7
Урожайність по Україні, ц/га	87,3	131,1	152,4	188,5	171,3	184,1	177,8	167,8
Урожайність по Херсонській області, ц/га	96,9	117,7	213,1	275,2	219,9	238,1	236,2	204,3
Баштанні продовольчі								
Зібрана площа, тис. га	24,9	24,3	30,0	25,8	26,4	24,3	24,2	22,7
% до площі по Україні	29,7	48,9	36,6	33,4	35,9	34,6	34,8	35,25
Валовий збір, тис. т	116,7	147,4	382,5	266,2	222,9	225,9	151,6	163,1
% до обсягу по Україні	31,3	47,5	50,9	38,8	38,6	38,7	34,9	32,65
Урожайність по Україні, ц/га	44,4	62,4	91,7	88,7	78,6	83,1	62,5	77,3
Урожайність по Херсонській області, ц/га	46,8	60,7	127,5	103,2	84,4	92,9	62,6	71,8

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7] та Статистичного щорічника Херсонської області за 2018 р. [8].

сільськогосподарських підприємствах функціонували переробні заводи чи цехи, які переробляли плоди та овочі на консервну продукцію та соки. Надійність збуту на переробку, на зберігання у сховища споживчої кооперації та на ринки свіжої городини, що діяли на сезонній основі давала змогу підтримувати виробництво овочів у значних обсягах у переважній частині районів області.

Значний поштовх у розвитку овочівництва дала наявна переробна галузь. В актуальний період колишні переробні підприємства частково збережені, або створені нові чи модернізовані. У Херсонській області налічується 11 переробних підприємств по консервуванню

овочів, виробництву соків, кетчупів, соусів, концентратів загальною потужністю 243,85 тис. тонн на рік. Найпотужнішими переробними підприємствами області є ФГ "Інтегровані агросистеми" Голопристанського району, потужність якого складає 200 т/добу, ПрАТ "Чумаки" м. Каховка, потужністю 120 т/добу, Херсонське Споживче Товариство м. Херсон, потужністю 80 т/добу, ТОВ "Фрутовий комбінат Херсон" м. Херсон, потужністю 60 т/добу, ПМКФ "Пані Крістіна" м. Херсон, потужністю 55 т/добу. Крім того, у Каховському районі у 2016 р. створено перше на півдні України підприємство ТОВ "Роздольне" — з швидкої заморозки плодів, овочів та ягід.

Таблиця 4. Динаміка виробництва овочевих культур та картоплі у Херсонській області за категоріями господарств

Роки	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Виробництво овочів, тис. т	421,5	526,1	841,5	1282,3	1251,5	1278,2	1268,9	1317,0
В т.ч. сільськогосподарські підприємства	163,2	172,7	271,0	459,9	503,3	520,1	501,6	561,1
В т.ч. господарства населення	258,3	353,4	570,5	822,4	748,2	758,1	767,3	755,9
Частка до загального обсягу, %	61,3	69,1	67,8	64,1	67,1	59,3	60,5	57,4
Виробництво картоплі, тис. т	295,2	206,8	249,6	278,7	287,2	279,6	271,0	296,4
В т.ч. сільськогосподарські підприємства	2,3	4,4	16,5	21,6	22,2	24,2	26,8	22,9
В т.ч. господарства населення	292,9	202,4	233,1	257,1	265,0	255,4	244,2	273,5
Частка до загального обсягу, %	99,2	97,9	93,4	92,3	92,3	91,3	90,1	92,3

На Херсонщині розвивається інфраструктура для зберігання овочів. Найбільшим оператором у цьому сегменті виступає ТОВ "Green team", яке має потужності для спеціалізованого зберігання овочів на 50 тис. т у Каховському районі. Крім зберігання, здійснює доробку та експорт різних видів овочів.

Розвиток овочівництва у домогосподарствах сіл овочевої зони та нагальна їх потреба в реалізації своєї продукції сприяла появі на узбіччі інтенсивної траси на Крим спочатку стихійного, а пізніше оптового ринку, де гуртувалися закупівельними з різних регіонів як України, так і інших країн. У подальшому ринок у селі Великі Копані перетворився в один з найбільших оптових ринків України. В межах овочевої зони діють і інші — менші за розмірами ринки, але лише на сезонній основі.

Позитивно вплинуло на розвиток овочівництва у Херсонській області, особливо на домогосподарства та фермерів діяльність низки проектів, які реалізовувалися в області. Зокрема 5-й рік у Південних областях діє Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва (UHBDP), який фінансується Урядом Канади. Шляхом його зусиль проводяться навчання переважно дрібних товаровиробників, обмін досвідом, семінари, конференції, стажування та зорганізується інша підтримка.

Певний вплив на розвиток овочівництва і баштанництва в регіоні здійснюють науковці Інституту зрошувального землеробства НААН України та Інституту овочівництва і баштанництва.

Статистичні дані по виробництву овочів у Херсонській області вказують на те, що за досліджуваний період найбільші площі, на яких вирощувалися овочі було досягнуто у 2014 році (44,4 тис. га). У 2015 році площі під овочами скоротилися на 7% до 41,5 тис. га і у подальші роки вони стабілізувалися [8]. Головною причиною такого скорочення стала втрата ринків анексованого Криму, для яких товаровиробники

овочів Херсонщини були основними постачальниками. Водночас обсяги виробництва скоротилися не значно, лише на 2,5%, та у подальші роки зростали (рис. 2).

Урожайність овочевих культур зростала протягом досліджуваного періоду: зростання становило — в 2,7 рази.

Тенденція переважного зростання врожайності за роками обумовлена покращенням матеріально-технічного забезпечення виробництва овочів, застосуванням насіння продуктивних гібридів, та участь в останні роки багатьох товаровиробників у проектах, та кредитних спілках що забезпечують навчання товаровиробників, технологічний супровід, підбір та отримання необхідних засобів захисту рослин, кредитування тощо.

Питома вага Херсонської області у виробництві картоплі незначна, за цей період складала лише 1,3—1,5%. Проте картопля займає чинне місце у структурі виробництва овочів на Херсонщині, практично як "нішова" культура. Традиційно картопля на Херсонщині масово не вирощувалася, її завозили з північних областей України. Однак природно-кліматичні умови Херсонської області разом з застосуванням сучасних технологій, матеріалів виробництва та краплинного зрошення дають можливість виробляти картоплю надранню та картоплю у другому чи третьому обороті, яку реалізують восени як молоду. З таблиці 2 спостерігаємо, що значної динаміки по площам картоплі, з якої зібрано врожай не спостерігається, обсяги виробництва та урожайність відносно стабільні. Втім, виробництво і реалізація молодої картоплі для фермерів та домогосподарств є високомаржинальним, тому що дає можливість отримувати додатковий дохід через більш ефективне використання землі, економію на засобах захисту рослин та за рахунок більш високих цін на молоду картоплю.

Дослідження площ, обсягів виробництва та урожайності основних овочевих культур

Таблиця 5. Виробництво картоплі підприємствами по районах Херсонської області, тис. ц

Роки	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Херсонська область	22,8	43,7	164,4	215,9	221,9	242,3	267,7	228,8
Голопристанський район	13,7	30,1	105,3	124,3	92,6	133,3	128,0	109,4
Каховський район	0,3	7,0	40,8	49,6	62,9	85,8	83,3	100,1
Олешківський район	0,9	0,2	11,0	21,9	13,3	37,9	20,8	34,1

(табл. 3) показує, що товаровиробниками Херсонської області виробляється понад 30% томатів, 30% баштанних культур, понад 10% огірків, 10% цибулі, 9% — моркви та 7% капусти від валового виробництва цих культур в Україні.

Застосування інтенсивних технологій, ефективних способів поливу дає можливість товаровиробникам Херсонської області отримувати більш високі врожаї овочевих культур, ніж середні показники по Україні. Так, урожайність огірків вища майже у два рази, помідорів та моркви — у 1,5 рази, цибулі — у 1,2 рази. Урожайність баштанних культур та капусти на рівні загальноукраїнських показників. Спостерігається тенденція зростання обсягів виробництва за досліджуваний період овочевих культур не традиційних для південного регіону. Так, валове виробництво огірків та капусти зросло майже у 4 рази, моркви у 6 разів. На нашу думку, зазначені тенденції обумовлено застосуванням у виробництві продуктивного насіння, інноваційних комбінованих технологій та зрошення.

Більш стрімкими темпами зростало виробництво овочів у сільськогосподарських підприємствах (3,4 рази) порівняно з господарствами населення (2,9 рази) та виробництвом овочів по усім типам господарств (3,1 рази). Зокрема якщо у сільськогосподарських підприємствах виробництво овочів до 2000 року скорочувалося, проте у подальші роки зростало, то у господарствах населення виробництво зросло майже у 10 разів, з 72,4 тис. т. у 1990 році

до 755,9 тис. т у 2018 році. В останні роки обсяги виробництва овочів по господарствам населення стабілізувалися, а по сільськогосподарським підприємствам зберігається тренд на зростання виробництва. Зростання виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах області обумовлено низкою факторів:

- сільськогосподарські підприємства накопичивши капітальні ресурси стали більш ефективними за рахунок використання спеціалізованої техніки для догляду за овочевими культурами, продуктивного насіння та гібридів, сучасних технологій виробництва;

- окремі товаровиробники уже збудували спеціалізовані сховища для зберігання та первинної доробки овочів та мають переваги за рахунок реалізації овочів в періоди більш високих цін;

- аграрні товаровиробники налагодили партнерські відносини з торговельними мережами, оптовими посередниками та переробними підприємствами овочевої продукції;

- сільськогосподарські підприємства-овочівники мають досвід, певні масштаби виробництва, а отже, і перспективи в удосконаленні своєї збутової практики для просування вирощеної продукції на зовнішні ринки;

Попри те, що обсяги виробництва картоплі за роками є відносно стабільними та питома вага господарств населення у виробництві ще перевищує 90%, все ж спостерігається суттєве зростання (майже у 10 разів) виробництва картоплі сільськогосподарськими підприємствами.

Таблиця 6. Виробництво культур овочевих підприємствами по районах і містах Херсонської області, тис. ц

Роки	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Херсонська область	1632,4	1726,9	2710,0	4598,6	5033,2	5201,2	5016,1	5610,9
по районах і містах								
Бериславський	74,8	59,9	17,5	27,2	82,5	117,4	107,3	175,0
Білозерський	426,7	389,7	107,2	213,3	113,1	344,7	486,4	549,7
Великопелетиський	8,6	2,5	2,8	0,8	19,2	5,9	-	14,1
Генічеський	144,4	137,5	132,9	124,3	122,9	144,2	131,0	149,9
Голопристанський	132,3	139,0	627,9	1436,8	1745,3	1726,8	1454,8	1867,7
Каланчацький	58,8	19,5	11,8	295,4	657,7	638,0	746,4	1030,8
Каховський	210,3	435,1	1004,9	1763,0	1681,3	1563,7	1196,8	1049,9
Новотроїцький	88,4	28,0	54,8	116,7	144,4	129,4	103,7	89,3
Олешківський	62,4	19,8	335,6	188,8	175,5	208,7	265,0	165,5
Скадовський	183,0	129,5	67,6	128,5	112,2	90,2	96,1	249,2
Чаплинський	72,9	112,1	66,2	86,5	108,5	187,0	351,8	137,9
м. Нова Каховка	38,7	75,3	105,3	132,5	26,3	1,8	-	101,3

У Херсонській області сформувалися кілька промислових зон вирощування овочевих, баштанних культур та картоплі. Вони знаходяться переважно у південній частині області, вздовж лівого берега Дніпра та зрошувальних каналів Каховської, Північнокримської та Краснознам'янської зрошувальних систем. В цих районах розташовані і переробні підприємства. Так, картоплю вирощують лише у трьох районах: Голопристанському, Каховському та Олешківському (табл. 5).

Започатковано виробництво картоплі з використанням інтенсивних та інноваційних технологій у Голопристанському районі та у подальшому було впроваджено господарствами суміжних районів області. За досліджуваний період спостерігається нарощування обсягів виробництва картоплі у цих районах.

Сільськогосподарські підприємства 9 північних та східних районів області овочеві культури не вирощують. Виробництво овочів зосереджено у 12 районах. Статистичні данні (табл. 6) свідчать про те, що виробництво продукції овочівництва сільськогосподарськими підприємствами зросло майже втричі за період. Основна маса підприємств-виробників обробляє землі для овочів у Голопристанському, Каховському та Каланчацькому районах, баштанні вирощують і в решті районів. Валове виробництво овочів нарощується, в основному за рахунок наявності переробних підприємств у цих районах, що забезпечує їй гарантований збут.

Подальший ефективний розвиток галузі овочівництва на Херсонщині має здійснюватися шляхом формування доданої вартості на вирощені овочі через переробку, доробку, пакування, просування на більш дорогі ринки Європи та інших частин світу. Поштовх розвитку овочівництва на Півдні України по суті надали іноземні інвестори. Так, спеціаліст Міжнародної Фінансової Корпорації (IFC) зі створення ланцюжків доданої вартості у плодоовочевому бізнесі Сергій Потапов, стверджує, що великі транснаціональні компанії придбали вітчизняних лідерів переробки свіжих овочів і фруктів та інтегрували в свої ланцюжки, таким чином, дали можливість українським виробництвам розвиватися далі, але з можливостями використовувати фінансові ресурси та технології з материнських компаній. Наприклад, завод "Сандора" — частина світового бреду "ПепсіКо" [9].

Інший шлях — створення підприємств замкнутого циклу у найбільш кліматично сприятливій зоні вирощування фіксованої культури.

Наприклад, Південь України дає змогу отримувати конкурентну по відношенню до всього світу собівартість вирощування томатів відкритого ґрунту для переробки. Тому дуже стрімко (за 10 років) Україна увірвалась у десятку світових лідерів із виробництва томатної пасти. Саме завдяки компанії "Агрофьюжн" через залучення великих іноземних інвестицій обсяг виробництва томатної пасти сягнув 750 тисяч тонн на рік. Але "Агрофьюжн" — це вертикально інтегрований холдинг, власне вирощування, 3 переробні заводи (один з яких знаходиться у Херсонській області), що здатні приймати 12 тисяч тонн сировини на добу [9].

Виробництво овочів відкритого ґрунту в останні роки як в Україні, так і на Херсонщині зростає за рахунок зростання урожайності.

Перспективи підвищення урожайності значні. Це підтверджує досвід кращих виробників овочів Херсонщини, у яких урожайність складає 100—120 т/га для томата та цибулі ріпчастої, 110-130 т/га — для огірка на опірній системі, 60—80 т/га для перцю солодкого і баклажанів, 80—100 т/га для білокачанної капусти, моркви, буряка столового, кабачка. При досягненні усіма виробниками овочів відкритого ґрунту такого рівня врожайності валове виробництво в Україні може бути збільшено у 3—4 рази, тобто до 25—30 млн т.

Подальший ефективний розвиток овочівництва нерозривно пов'язаний з інвестиціями, без яких неможлива інноваційна діяльність в овочевій галузі, про що переконливо свідчить досвід кращих сільськогосподарських підприємств

Реалізація овочевих культур фермерськими господарствами і господарствами населення здійснюється в основному на ринках роздрібних та гуртових або заготівельникам з поля. Структура ж реалізації овочів сільськогосподарськими товаровиробниками за останні роки суттєво змінювалася у бік зростання реалізації переробним підприємствам. Питома вага обсягів, що продаються на ринку є незначними. Структура каналів реалізації, що склалася обумовлена тим, що більшість великотоварних виробників мають довгострокові угоди на постачання овочів, більше того, навіть окремі культури вирощуються у розрахунок на конкретного покупця-переробника.

Проте переважну більшість продуктів харчування сучасні мешканці міст купують у супермаркетах. Якщо виробники основного асортименту свіжих овочів уже в основному напрацювали партнерські відносини з торговельними мережами, а щодо продукції підприємств-пе-

переробників плодоовочевої продукції, то її на полицях супермаркетів недостатньо.

Ще 30 років тому основна кількість консервних заводів переробляла від 1000 тонн до 20 тисяч тонн плодоовочевої сировини на рік, але кількість таких підприємств знизилася до критичного рівня: лише одиниці витримали конкурентну боротьбу за споживача та ринок збуту. Нове ж покоління підприємців-переробників працює в основному з обсягами менше 100 тонн, рідше від 100 до 500 тонн. Цим молодим виробникам-переробникам важливо перейти на сходинку вище: там, де потреба в сировині більше, більше і варіантів роботи з сучасними каналами збуту, зокрема, з мережевими супермаркетами чи експортом. Для подолання розриву між 500 тоннами і 20 000 тоннами сировини потрібно більше вирощувати за контрактною моделлю та фіксованою специфікацією якісної продукції для переробника [9].

Основна частина овочів реалізується в період збирання врожаю та їх масової переробки. Монопольне становище великих переробних підприємств дозволяє їм регулювати ринок на власну користь. Водночас консервні цехи, що збереглися у окремих сільськогосподарських підприємствах переробляють власну сировину, та дають змогу захистити виробника від занижених цін. Незначний вибір каналів реалізації у господарств населення — місцеві ринки, та гуртові ринки за умови їх досяжності, де продукцію скуповують заготівельники чи посередники. Така структура каналів реалізації, що сформувалася у часи трансформації великих сільськогосподарських підприємств призвела до того, що ціни на овочі змінюються, мають тенденцію до зростання, часом стрімкого невмотивованого зростання. Господарства населення та фермерські господарства не можуть забезпечити належну підтверджену якість продукції, зберігання, доробку, великі партії, тощо.

Для галузі овочівництва Херсонщини важливим напрямком розвитку буде залишатися зрошення овочевих культур, яке потребує багато води. У структурі сільськогосподарського виробництва України провідне місце за показниками економічної ефективності і екологічної безпеки посідає краплинне зрошення. Більш економічно ефективно використовувати не лише зрошення, а одночасно подавати розчин добрив, здійснюючи точне дозування і контроль надходження усіх поживних речовин. Овочеві культури від застосування зрошення дають найбільшу продуктивність серед багатьох сільськогосподарських культур. Проте

розвиток цього напряму має перешкоди, зокрема очікування запровадження ринку землі, невизначений стан та майбутнє локальних мережних каналів зрошення, зростання цін за воду, спільне використання зрошувальних систем та інші.

В умовах економічної нестабільності населення займається виробництвом овочів як засобом самозабезпечення, що пояснює зростання виробництва овочів у господарствах населення. Все ж така ситуація не може тривати довго. Товарним виробництвом повинні займатися великі спеціалізовані сільськогосподарські підприємства, або дрібнотоварний сектор має об'єднуватися в кооперативи чи асоціації, хоча цей досвід для малих товаровиробників області маловірогідний, через високі ризики такого господарювання, недовіру дрібних товаровиробників до державних і громадських інституцій.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Вивчення стану та тенденцій виробництва овочів у Херсонській області вказує на те, що обсяги виробництва овочів в останні роки у всіх типах сільськогосподарських виробників зростають, при відносно незмінних площах під цими культурами. Серед областей України Херсонська область займає перше місце за обсягами їх виробництва, питома вага виробництва овочів складає близько 14%. Основне виробництво овочевої продукції зосереджено в районах розташування систем зрошення.

Основні обсяги виробництва овочів забезпечуються дрібнотоварними виробниками — господарствами населення і фермерами. Велютоварне виробництво збереглося у сільськогосподарських підприємствах, де високорентабельне овочівництво забезпечується шляхом використання зрошення, новітніх технологій і продуктивних сортів рослин, сільгоспвиробники співпрацюють на довготривалій основі з переробними підприємствами. Найбільш ефективними є ті виробники, які включені в інтегровані ланцюги формування доданої вартості продукції овочівництва або ті що забезпечують зберігання, доробку та доставку самостійно.

Зростання виробництва овочів можна досягти за рахунок удосконалення та впровадження технологій їх виробництва та впровадження низки організаційних заходів, фінансових механізмів орієнтованих на зберігання виробленої продукції, її доставку до покупців, переробку тощо.

Перший напрям можна розвивати шляхом застосування у виробництві новітніх техно-

логій — краплинне зрошення, підбір сортів, добрив, засобів захисту рослин, використання комплексу машин при вирощуванні розсади, овочів і збиранні врожаю, поглиблення виробничої спеціалізації у вирощуванні овочевих культур.

Другий напрям формування інфраструктури для оптової торгівлі овочами, будівництво сховищ для зберігання, майданчиків для доробки, заходи, які б сприяли збуту продукції овочівництва, включаючи збирання, первинну підготовку до реалізації та розповсюдження ринкової інформації, поглиблена інтеграція підприємств товаровиробників з переробними та торгівельними підприємствами.

Перспективним напрямом, на нашу думку є розширення збуту овочевої продукції, овочевих консервів та заморозки на зовнішніх ринках. Для цього необхідним є приведення усього циклу виробництва, зберігання, переробки та ін. до світових вимог. Необхідна розробка і впровадження системи сертифікації виробників овочів і контролю якості овочевої і консервованої овочевої продукції, формування системи маркетингу у цій галузі. Набутий досвід виходу на Європейський ринок окремих підприємств Херсонщини має отримати більше розповсюдження.

Література:

1. Хареба О.В., Рибак Я.Я. Підвищення економічної ефективності виробництва малопоширених овочевих культур // Економіка АПК. 2018. № 12. С. 31—41.
2. Корнієнко С.І., Рудь В.П. Овочівництво. Історичний і сучасний аспекти розвитку: Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції: (26 липня 2017 р. сел. Селекційне Харківської обл.) / Інститут овочівництва і баштанництва НААН. Плеврада. 2017. С. 15—22.
3. Сєвідова І.О., Лещенко Л.О. Стан, проблеми та перспективи розвитку овочівництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 12. С. 28—33.
4. Писаренко В.В. Маркетинг овочної продукції (методические и практические аспекты): Особенности продвижения овочной продукції. — Режим доступу: <https://agromage.com/book.php?id=2>
5. Пасічник В. Ранні овочі: виробництво, реалізація, ефективність. Овощеводство. 2017. № 5. С. 20—22.
6. Сич З. Об'єднання заради успіху: нові вимоги споживачів до овочівництва. Овочівництво. 2018. № 1 (153). С. 20—25.

7. Рослинництво України. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 30.10.2019).

8. Статистичний щорічник Херсонської області за 2018 р. / За ред. Вознюка В.А. Херсон. 2019. С. 221—231.

9. Рубан Н. Переробка овочів і фруктів — це не про 2 та 3 гатунки! <https://uhbdp.org/ua/news/project-news/2015-pererobka-ovochiv-i-fruktiv-tse-ne-pro-2-ta-3-gatunok> (дата звернення 31.10.2019 р.).

References:

1. Khareba, O.V. and Rybak Ya.Ya. (2018), "An increase of economic efficiency of production of current used vegetables", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 31—41.
 2. Korniienko, S.I. and Rud', V.P. (2017), "Vegetables", *Istorychnyj i suchasnyj aspekty rozvytku: Zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Historical and Modern Aspects of Development: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference]*, Instytut ovochivnytstva i bashtannytstva NAAN. Pleiada, Kharkiv, Ukraine, pp. 15—22.
 3. Sievidova, I.O. and Leschenko, L.O. (2017), "State, problems and prospects of development of vegetable production in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 28—33.
 4. Pysarenko, V.V. (2019), "Marketing of vegetable products (methodological and practical aspects): Features of the promotion of vegetable products", available at: <https://agromage.com/book.php?id=2> (Accessed 31 Oct 2019).
 5. Pasichnyk, V. (2017), "Early vegetables: production, sales, efficiency", *Ovoschevodstvo*, vol. 5, pp. 20—22.
 6. Sych, Z. (2018). "Association for the sake of success: new requirements of consumers to the vegetable-growing", *Ovochivnytstvo*, vol. 1, pp. 20—25.
 7. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Vegetation of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 30 Oct 2019).
 8. Vozniuk, V.A. (2019), *Statystychnyj schorichnyk Khersons'koi oblasti za 2018 r. [Kherson Oblast Statistical Yearbook 2018]*, Kherson, Ukraine.
 9. Ruban, N. (2015), "Vegetables and fruits processing is not about 2 and 3 varieties!", available at: <https://uhbdp.org/ua/news/project-news/2015-pererobka-ovochiv-i-fruktiv-tse-ne-pro-2-ta-3-gatunok> (Accessed 30 Oct 2019).
- Стаття надійшла до редакції 08.11.2019 р.*